

Yayın Geliş Tarihi: 02.01.2025

Yayına Kabul Tarihi: 05.09.2025

Online Yayın Tarihi: 15.03.2026

<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.1611879>

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Cilt: 28, Sayı: 1, Yıl: 2026, Sayfa: 63-102

E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ÜRGÜP KARLIK KÖYÜ 1 NOLU KİLİSE VE YAPI KOMPLEKSİ

Derya GÜNERİ*

Öz¹

1 Nolu Kilise ve yapı kompleksi, Nevşehir'in 20 km doğusunda Ürgüp'ün yaklaşık 15 km güneyinde Karlık köyünün batı yakasında yer almaktadır. Kaya yerleşiminin en üstten alta doğru üçüncü kademesinde bulunan ve manastır olarak değerlendirebileceğimiz bu kompleks, kuzey güney doğrultuda yan yana sıralan kaya kütlelerine oyulmuş mekanlardan oluşmaktadır. En kuzeyinde kapalı Yunan haçı planında bir ana kilise, güneyinde bulunan haç planlı bir parekklesion ve kuzeyinde iki mekân içerir. Ana kilisenin güneyine doğru tek mekânlı büyük bir ahır, içinde şarap işliğini barındıran bir trapeza, bir toplantı salonu, depolar, şarap işliği ve sarnıç bulunmaktadır. Kompleksin en korunaklı yerine kilisenin yapıldığı ve diğer mekânların kiliseye göre yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, Karlık Köyü 1 No'lu kilise ve yapı kompleksinin mimari özelliklerinin ayrıntılı biçimde belgelenmesi, yapıların rölöve çizimlerinin oluşturulması, konumlanışının analiz edilmesi, benzer örneklerle karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılması ve bütün bu bulgular ışığında kompleksin dönemselsel olarak tarihlendirilmesidir. Çalışma, Kapadokya'nın kırsal yerleşimi içinde yer alan manastır kompleksinin yapısının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamayı; Karlık örneği özelinde ise 10. yüzyıl Bizans mimarisine ve monastik yaşama ilişkin yeni ve özgün veriler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Manastır Yerleşimi, Kapadokya, Ürgüp, Karlık, Kaya Yapısı.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 7. Sürüm):

Güneri, D. (2026). Ürgüp Karlık Köyü 1 Nolu Kilise ve yapı kompleksi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28 (1), 63-102.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID: 0000-0003-2361-8172, dguneri@erciyes.edu.tr

¹Bu makale etik kurul onayı gerektirmemektedir.

ÜRGÜP KARLIK VILLAGE NO. 1 CHURCH AND CONSTRUCTION COMPLEX

Abstract

No. 1 church and building complex is located 20 km east of Nevşehir, nearly 15 km South of Ürgüp and in the west side of Karlık Village. This complex, which is in the third level of the cave settlement from top to bottom and we can evaluate as a monastery, consists of spaces carved into rock masses lined up alongside in the north south direction. It includes a main church in cross-in-square plan in the furthest north, a paracclesion in cross plan in the south and two spaces in the north. Towards the south of the main church, there is a large single-space barn, a trapeza including a wine workshop in it, a meeting hall, storehouses, a wine workshop and a cistern. It appears that the church was built in the most sheltered place of the complex and other spaces were placed according to the church. The main purpose of this study is to document the architectural features of the Karlık Village No. 1 church and building complex in detail, to create survey drawings of the structures, to analyze the positioning, to make a comparative evaluation with similar examples and to date the complex periodically in the light of all these findings. The study aims to contribute to a better understanding of the structure of the monastery complex, located within the settlement of Cappadocia, and, in the case of Karlık, to provide new and original data on 10th-century Byzantine provincial architecture and monastic life.

Keywords: Monastery Settlement, Cappadocia, Ürgüp, Karlık, Cave Building.

GİRİŞ

Nevşehir'in yaklaşık 20 km doğusunda bulunan Ürgüp, Orta çağda Aziz Prokopios/Prokopion adıyla anılmaktadır (Pekak, 2014, s. 178). İlk yerleşiminin tarih öncesi devirlere dayandığı bilinen Ürgüp; Asur, Hitit, Frig, Pers ve Makedonya Krallığına ev sahipliği yapmış, M.S. 17 yılından sonra Roma eyaleti olmuş, Roma İmparatorluğunun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasına istinaden de Doğu Roma'nın sınırları içerisine girmiştir (Aydın, 2020, s. 19). Ürgüp ilçesine bağlı olan Karlık köyü Nevşehir'in yaklaşık 28 km güneydoğusunda, Kayseri 767 numaralı karayolu üzerinde Kızılırmak nehrinin bir kolu olan Derebağ nehrinin sol kıyısında bulunmaktadır (Galeazzi & Bixio, 2017, s. 282). Köyün kuzeyinde Karain, güney doğusunda Yeşilöz vardır (Harita 1, Fotoğraf 1).

Harita No 1: Karlık Köyü Ulaşım Diagramı (Daştan, 2023)

Fotoğraf No 1: Yakın Çevre ile Bağlantı Diagramı (Daştan, 2023)

Karlık Köyü, eski yerleşim ve yeni yerleşim olmak üzere iki tabakadan oluşmaktadır. Eski yerleşim güneybatı-kuzeydoğu yönünde Akıllı Dağı'nın güneydoğu yamacında, yeni yerleşim ise köy merkezinin güneyi yönünde taban seviyesinde yer almaktadır (Dırık, 2025, s. 228). Yeni yerleşimden kuzeybatıya doğru giden patika yolları takip ederek eski yerleşime ulaşılmaktadır. Batıda yer aklan eski yerleşimde üstten alta doğru üç kademe bulunmaktadır. Her kademede yerleşim birimleri yoğun olarak görülmektedir. Çalışmanın konusunu en üstten alta doğru üçüncü kademede yer alan kompleks oluşturmaktadır (Fotoğraf 2, Harita 2, Fotoğraf 3). Üçüncü kademede yer alan yapı kompleksi birçok yapıyı içinde barındırmaktadır. Kompleksin en kuzeyinde bir ana kilise ile onun güneyine bitişik bir *parekklesion* vardır. Diğer yapılar ise kuzeyden güneye doğru ahır, *trapeza*, salon, depolar, işlikler ve sarnıçtır.

Fotoğraf No 2: Vadinin Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

Harita No 2: Karlık Köyü Çalışılan Yüzey Diyagramı (Daştan, 2023)

Fotoğraf No 3: Karlık Köyü Çalışılan Yüzey Kolajı (Daştan, 2023)

Alan ile ilgili yapılan çalışmalar kısıtlıdır². Jolivet Lévy bu alanla ilgili kompleksin ana kilisesinin duvar resimlerine değinmiştir³. Jolivet Lévy başka bir yayınında Karlık'taki dört kiliseyi ele almıştır. Bu kiliseler arasında kompleksin ana kilisesi de vardır⁴. Galeazzi ve Bixio, Karlık Köyü'nden genel olarak bahsederek bir ön araştırma yaptıklarını fakat bu ön çalışmayı detaylandıramadıklarını, ama toplanan verilerin gelecekteki araştırmalara bir temel oluşturması için belgelemenin yararlı olduğunu belirtmişlerdir⁵. Thierry, Karlık'taki kilisenin *arcosoliumunda* bulunan iki portreyi konu almıştır⁶. Ötüken, kapalı Yunan haçı planlı kiliselerdeki resim programını içeren araştırmasında Karlık'taki kiliseden kısaca bahsetmiştir⁷. Dırık, 2025 yılında tamamladığı doktora tezinde Ürgüp köylerini Bizans'tan günümüze uzanan tarihsel süreç içerisinde genel olarak ele almış ve Karlık köyündeki mimari yapıları da genel hatlarıyla tanıtmıştır⁸. Bizim çalışmamız üçüncü katmanda bulunan kilise ile beraber kompleksteki bütün yapıların ayrıntılı rölevelerini çıkararak mevcut durumunu belgelemeyi ve kompleksin yerleşim içindeki konumunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

² Karlık Köyünü 2023 Temmuz ayı sonlarında yaptığımız bir tetkik gezi esnasında keşfedip, makalenin konusunu oluşturan katmandaki yapıları inceleme imkânı bulabildim. Karlık Köyünün batı yamacında 3 katman bulunmaktadır. Doğu yamacında da yapılar vardır. Üçüncü katmanda bulunan yapı kompleksi bir manastır yapılanmasıdır. On gün boyunca bu katmanda çalışıp, yapıların ayrıntılı rölevelerini çıkararak fotoğraflarını çektik. Yapılarda tahribat çok olduğu için, üçüncü katmanda bulunan yapıları toplu bir şekilde envanterleyerek kayıt altına almak ve diğer katmanlarda bulunan yapıları da başka çalışmalarda belgelemek hedeflerimiz arasındadır.

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Jolivet Lévy, Catherine, Les églises Byzantines de Cappadoce le programme iconographique de l'abside et de ses abords, Paris 1991, Fransa Editions Du Centre National De La Recherche Scientifique, s.175-176.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Jolivet Lévy, Catherine, La Cappadoce Un Siècle Après G. De Jerphanion, Tome I- Texte, Geuthner, 2015, s.226-232.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Galeazzi, Carla; Bixio, Roberto, The rock-cut settlement of Karlık (Central Turkey) Speleological investigations, HYPOGEA 2017, Proceedings Of International Congress Of Speleology In Artificial Cavities - Cappadocia, March 6/8 2017, s.282-289.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız; N. Thierry, Le portrait funéraire byzantin. Nouvelles données, Ευφροσυνον Αφιέρωμα Στον Μανωλη Χατζηδακη Τομος 2, Αθηνα 1992, Εκδοση Του Ταμειου Αρχαιολογικων Πορων Και Απαλλοτριωσεων, s. 582-592.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Yıldız Ötüken, Kappadokya Bölgesindeki Kapalı Yunan Haçı Kiliselerde Resim Programı, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi III*, İzmir 1984, s. 143-173.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız; Aytülü Dırık, Kültür Katmanları Üzerinden Kırsal Okumak; Kapadokya Bölgesi Ürgüp Köyleri Örneği, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, 2025, s. 228-235.

Kilise ve *Parekklesion*;

Mimarisi

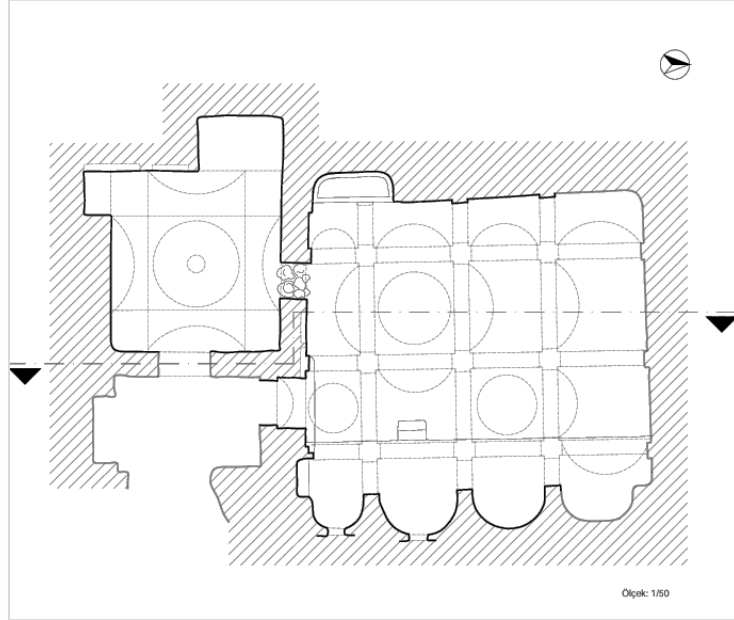
Vadinin batı yakasında, 3. katmanda yerleşimin kuzey ucunda yer alan ve günümüzde ahır olarak kullanılan ana kiliseye, kilisenin güneydoğu köşesinde bulunan beşik tonoz örtülü narteksten girilmektedir. Narteksin kuzeyinde ana kilise, batısında ise *parekklesion* bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı olan narteks, kuzey-güney doğrultudadır. Günümüzde narteksin büyük bir bölümü yıkılmış olup, yalnızca kuzey kısmı ayakta kalmıştır. Mevcuttan kalan bölümün beşik tonozla örtülü olduğu tespit edilmiştir. (Fotoğraf 2-3).

Fotoğraf No 2-3: 1 Nolu Kilise Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

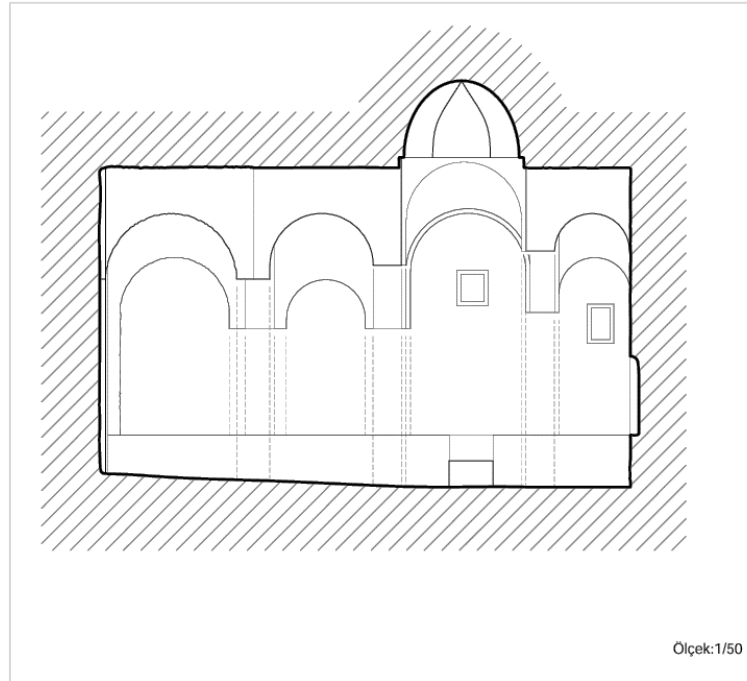

Ana kilise kapalı Yunan haçı planlıdır. Ortada dört destek üzerine oturan pandantif geçişli bir kubbe, bunun dik eksenlerinde beşik tonozla örtülü haç kolları, çapraz eksenlerinde, kuzeybatı ve güneybatıda beşik tonoz, kuzeydoğu ve güneydoğuda kubbemsi tonozla örtülü köşe odaları bulunmaktadır. Kilise, doğu yönünde üç apsis ile sonlanmaktadır. Naosa yuvarlak kemerle açılan bu apsisler, merkezi içerde yarım yuvarlak planlı olarak düzenlenmiş ve üzerleri yarım kubbe ile örtülmüştür. Apsislerin zemin kotu, naosa göre daha yüksek tutulmuş olup, bu bölümlere yaklaşık iki basamaklı bir merdivenle ulaşım sağlanmaktadır. Ana apsis, yan apsislere oranla daha geniş tutulmuş, yapının geçirdiği daha geç bir müdahale sonucunda kuzey apsis ile arasındaki duvar kaldırılarak iki mekân birleştirilmiştir. Ana apsisin ve güney apsisin doğu duvarlarında, dikdörtgen formu pencere açıklıkları bulunmaktadır (Çizim 1-2) (Fotoğraf 4). Yapının kuzeyinde yer alan dördüncü nef günümüzde molozla dolmuş durumdadır. Kilisenin güney duvarında, *parekklesion* mekânına geçişi sağlayan dikdörtgen formu bir kapı ile ana giriş açıklığı yer almaktadır. Batı duvarında ise bir *arcosolium* bulunmaktadır. Taşıyıcı sistemde yer alan sütunlar günümüzde kırık ve tahrip olmuş durumdadır.

Çizim No 1: 1 Nolu Kilise ve Güneyinde Bulunan *Parekklesionun* Planı (Güneri, Daştan, Arıkan,2023)

Çizim No 2: 1 Nolu Kilise Kesiti (Güneri, Daştan, Arıkan,2023)

Fotoğraf No 4: 1 Nolu Kilise İçi Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

Ana kilisenin güneyinde yaklaşık kare boyutlarında haç planlı *parekklesion* vardır. *Parekklesiona*, ana kilisenin güney duvarında yer alan dikdörtgen bir kapı ile ulaşılmaktadır. Merkezinde yer alan kare planlı bölüm basık bir kubbe ile örtülüdür. Dikey eksenlerdeki haç kolları yuvarlak kemerlerle kare planlı bölüme açılmaktadır. Yapının doğusunda bulunan apsisi günümüzde yıkık durumdadır. Batı duvarda biri geniş, ikisi küçük üç niş, güney duvarın batı ucunda bir büyük niş bulunmaktadır. Yapının içi molozla doludur (Fotoğraf 5-6). Kuzey haç kolunun tonoz başlangıcında kazıma tekniğinde yapılmış haç vardır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf No 5-6: 1 Nolu Kilise'nin Güneyinde Yer Alan *Parekklesion* (Güneri, 2023)

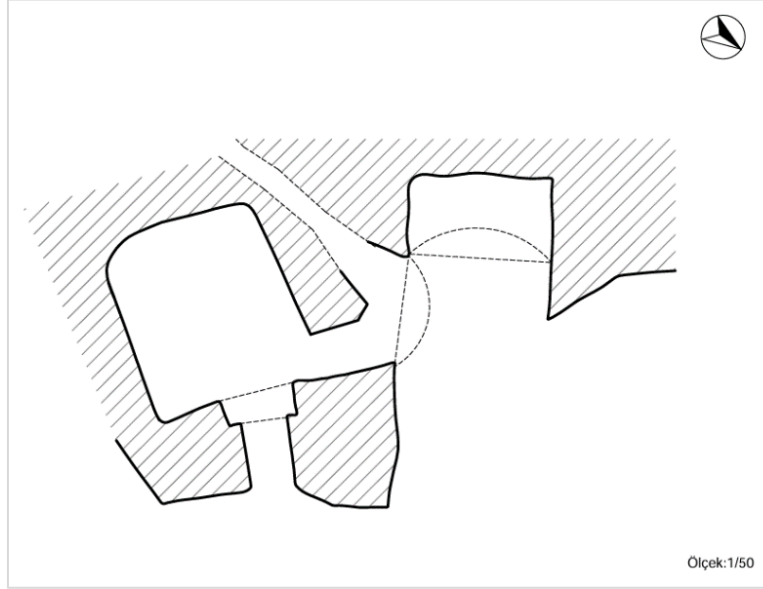

Fotoğraf No 7: Kuzey Haç Kolunun Tonoz Başlangıcında Bulunan Haç (Güneri, 2023)

Kilisenin kuzeydoğusunda, yaklaşık olarak kare planlı iki mekân yer almaktadır. Bu mekânlara giriş, doğu duvarı üzerinden sağlanmaktadır. Kuzeyde konumlanan mekânın batı ve güney duvarlarında, zeminden başlayarak duvar boyunca uzanan yuvarlak kemerli iki niş bulunmaktadır. Güneydeki nişin güneybatı köşesinde, kilise yönüne bakan bir pencere açıklığı vardır. Pencerenin güneyinde ise zemin kotu daha yüksek olan başka bir mekân bulunmaktadır. İncelenen her iki mekânın tavanları düzdür. Yapısal özellikleri ve konumları dikkate alındığında, söz konusu mekânların büyük olasılıkla servis işlevli (hizmet amaçlı) alanlar olarak düzenlendiği düşünülmektedir. (Çizim 3, Fotoğraf 8-9).

Çizim No 3: 1 Nolu Kilisenin Kuzey Doğusunda Bulunan Mekânların Planı
(Güneri, Daştan, Arıkan 2023)

Fotoğraf No 8-9: 1 Nolu Kilise'nin Kuzey Doğusunda Yer Alan Mekânlar
(Güneri, 2023)

Kilisenin Duvar Resimleri⁹

Ana Kilise, mimari özelliklerinin yanı sıra, resim programı, ikonografik düzenlemeleri ve üslup bakımından arkaik grup kiliselerle belirgin paralellikler gösteren duvar resimleriyle de Bizans resim sanatı açısından önemlidir. Ötüken, İsa'nın yaşamını içeren ve büyük çapta zarar görmüş siklusundan 12 sahnenin günümüze geldiğini; bunlardan 11'inin İsa'nın çocukluğu 1'inin ise İsa'nın

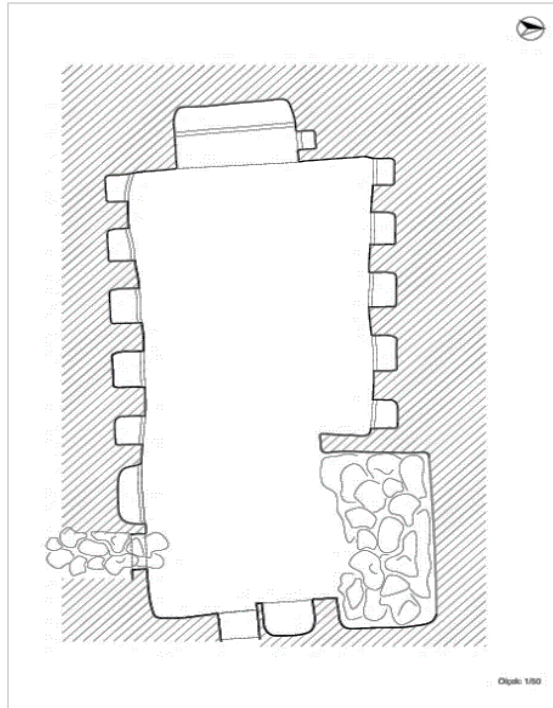
⁹ Kilisenin duvar resimleri başka bir çalışmada ayrıntılı tanıtılacaktır.

çektikleri döneme ait olduğunu söylemektedir (Ötüken, 1984, s. 150). Günümüzde ise sahne sayısı 11'dir. "Meryem'e Müjde" ve "Meryem'in Elizabeth'i Ziyareti" doğu haç kolunda, "Beytullahim'e Yolculuk" güney duvarda, "Su deneyi" ve "İsa'nın Doğumu" güney haç kolunda, "Müneccim Kralların Tapınması" ve "Mısıra Kaçış" batı haç kolunda, "Masumların Katli" kuzey haç kolunda, "Teophany?" apsiste, "Annaya Müjde" giriş kapısının iç alınlığında, "Göğe Yükseliş" kubbede bulunmaktadır (Jolivet Lévy, 1991, s. 176, 227, 228, 229). Toplam 17 adet figür vardır. Bunlar aziz, azize, martir, melek ve bani tasvirleridir.

Kompleksin Diğer Yapıları;

2 Nolu yapı olan ahır ana kilisenin güneyinde *parekklesionun* alt kotunda yer almaktadır. Ahıra giriş hem doğudan hem de güneyden dikdörtgen bir açıklıkla sağlanmaktadır. Doğu batı yönünde dikdörtgen planlı olan ahırın boyutları oldukça büyüktür. Ana girişin kuzeyinde dikdörtgen bir niş, kuzey duvarında büyük boyutlu zeminden başlayan dikdörtgen bir niş, kuzey duvarda beş yemlik, batı duvarda hatları daha düzenli zeminden başlayan dikdörtgen bir niş, içinde yemlik ve yemliğin kuzeyinde küçük bir niş, güney duvarda altı yemlik ve sonradan içi molozla dolmuş dikdörtgen formda bir kapı bulunmaktadır. Yapı düz tavanlıdır (Çizim 4) (Fotoğraf 10-11-12).

Çizim No 4: 2 Nolu Yapı Ahır Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

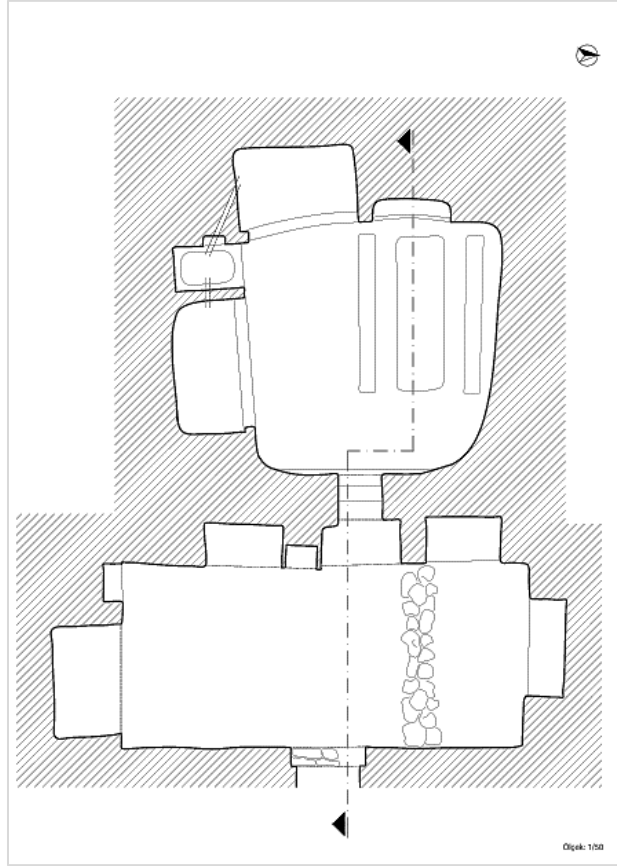
Fotoğraf No 10-11-12: Ahır Girişi ve Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

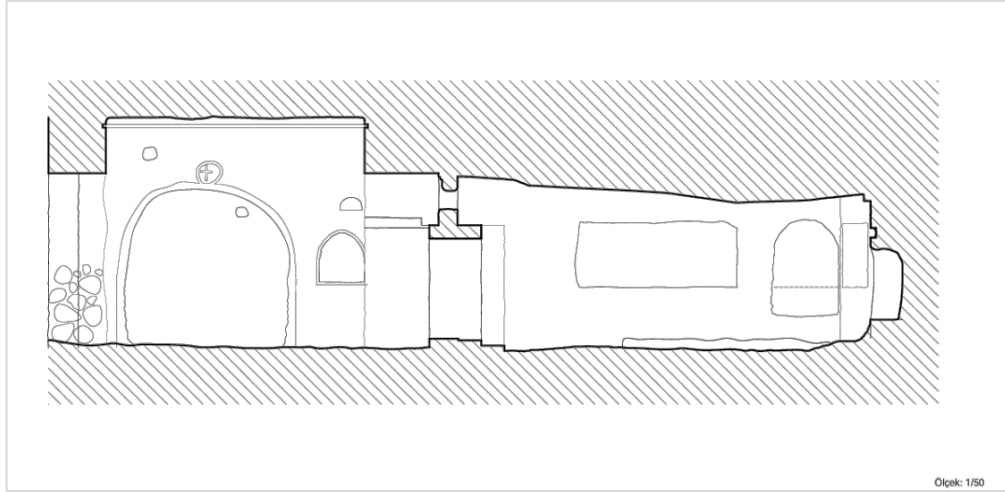
3 Nolu yapı bir *trapezadır*. Ahırın güneyinde yer alan *trapeza* cephe düzenlemesi ile iki katlı mekân izlenimi yaratacak şekilde kör kemer dizisiyle hareketlendirilmiştir. Doğu cephesinden düzgün dikdörtgen bir kapı ile giriş sağlanan *trapeza* iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olup, düz tavanla örtülmüştür. Kuzey bölümünde, zeminden başlayan bir niş, güneyinde zeminden başlayan yuvarlak kemerli büyük bir niş ve batısında küçük bir niş bulunmaktadır. Batı duvarında ortada yuvarlak kemerli bir kapı ile iki yanında yer alan zeminden başlayan düzgün formlu iki niş ve bir küçük *arcosolium* vardır. Kapının güneyindeki nişi at nalı formunda bir kemer çevrelemektedir. Bu nişin içerisinde, ortada yer alan başka bir yuvarlak kemerli niş bulunmaktadır. Güneyinde yer alan nişin kemerinin üzerinde daire içerisine yerleştirilmiş kırmızı kahve tonlarında, uçları çatallı haç dikkat çekmektedir. Ön mekânın batı yönünde, ana giriş kapısının kuzey ekseninde konumlanan dehliz biçimindeki bir geçitten ana mekâna ulaşılmaktadır. Ana mekân yaklaşık kare planlıdır. Ana mekânın kuzeybatı bölümünde, doğu-batı doğrultusunda uzanan uzun bir masa, oturma yeri ve batı ucunda baş rahip için ayrılmış nişi bulunmaktadır. *Trapezanın* güneyinde şarap işliği yer almaktadır. Şarap işliği, çift üzüm ezme havuzu ve tek toplama haznesinden oluşmaktadır. Üzüm ezme havuzlarından biri

güney duvarda, diğeri ise batı duvarının güney köşesinde konumlanmıştır. Bu havuzlar arasında yer alan sıra toplama haznesi *trapezanın* güneybatısında bulunmaktadır. Toplama haznesinin iç yüzeyi, sıvı sızdırmazlığını sağlamak üzere kalın ve düzgün işçilikle uygulanmış sıva ile kaplanmıştır. (Çizim 5-6-7) (Fotoğraf 13-14-15-16-17).

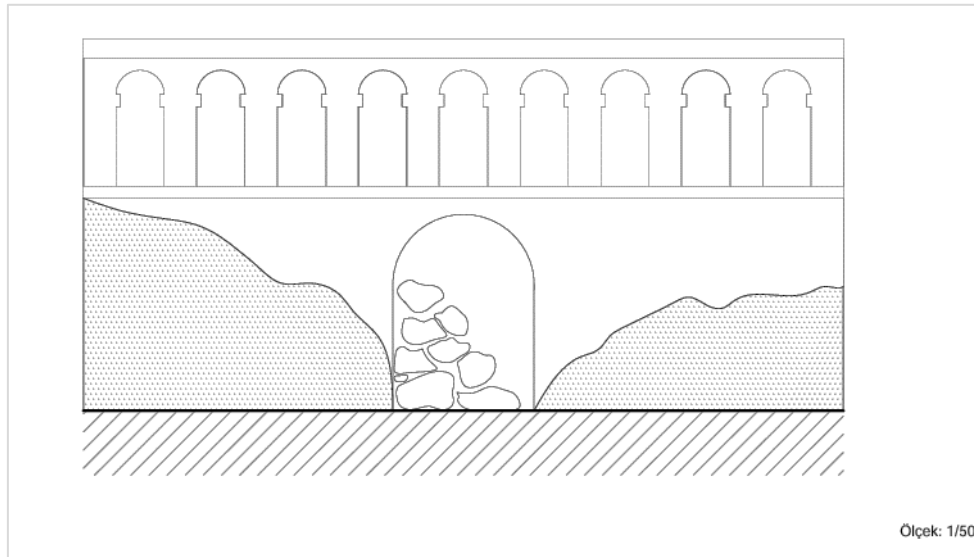
Çizim No 5: Trapeza Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

Çizim No 6: *Trapeza Kesiti* (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

Çizim No 7: *Trapeza Doğu Cephe Görünüşü* (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

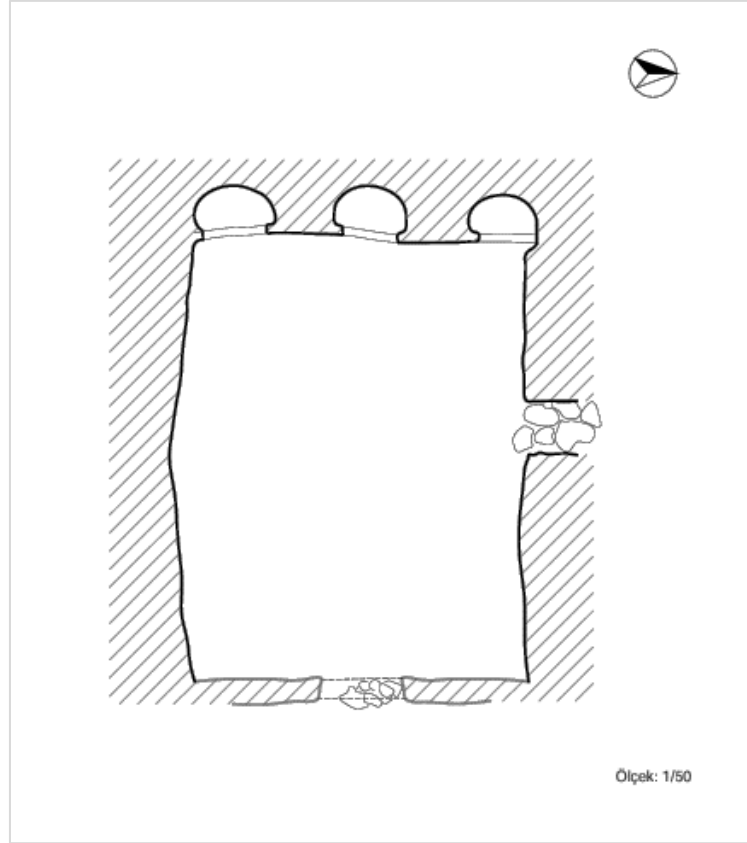

Fotoğraf No 13-14-15-16-17: Trapeza Giriş ve Ana Mekânı (Güneri,2023)

4 Nolu yapı *trapeza* güneyinde yer almaktadır. Doğudan düzgün dikdörtgen bir açıklıkla girilen yapı doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Batıda üç yarım yuvarlak niş vardır. Kuzeyinde günümüzde molozla kapatılmış bir giriş mevcuttur. Tavanı düzdür (Çizim 8) (Fotoğraf 18).

Çizim No 8: 4 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

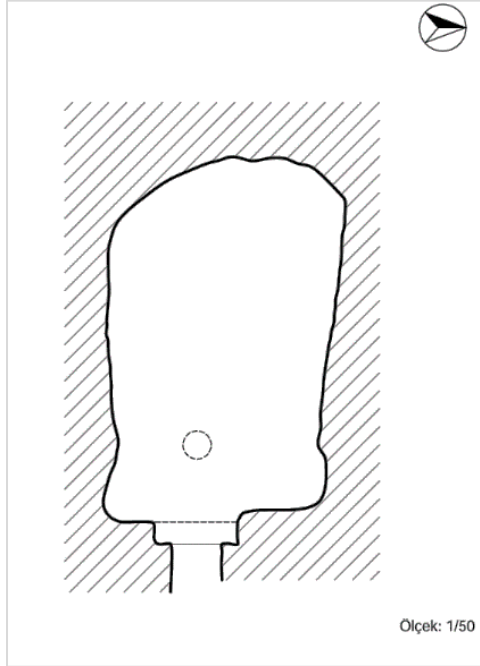

Fotoğraf No 18: 4 Nolu Yapı Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

5 Nolu yapı, 4 Nolu yapının güneyindedir. Yapıya doğudan dikdörtgen bir açıklıkla girilmektedir. Yapı doğu batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Batı yönü hafif yuvarlatılmıştır. Tavanda doğuya yakın konumda bacası bulunmaktadır. Zeminde irili ufaklı çok sayıda *amphora* izleri mevcuttur. Şarapların depolandığı bir alan olarak işlev gördüğü düşünülmektedir (Çizim 9) (Fotoğraf 19-20).

Çizim No 9: 5 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

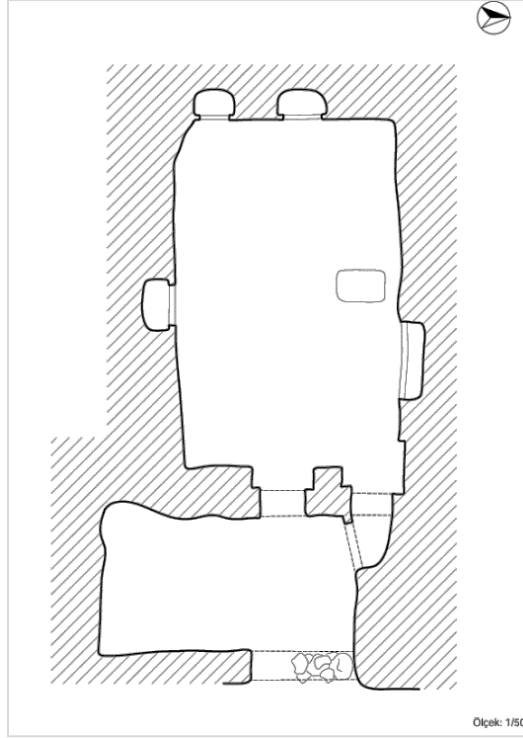

Fotoğraf No 19-20: Depo Girişi ve Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

6 Nolu yapı, 5 Nolu yapının güneyindedir. Yapıya giriş, doğu cephesinde yer alan geniş açıklıklı bir geçişle sağlanmaktadır. Bu açıklık, doğrudan ön mekâna açılmaktadır. Ön mekân, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır. Bu mekândan ana mekâna geçiş, batı cephede konumlanan, ortasında bir nişle sonlanan dikdörtgen bir kapı ve kuzey duvarının batı ucunda bulunan dehliz şeklinde ikinci bir geçişle sağlanmaktadır. Ana mekân doğu-batı doğrultuda dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır. Kuzey duvarında dikdörtgen bir niş, batı duvarında iki küçük boyutlu niş, güney duvarında bir niş bulunmaktadır. Zeminde, yapının kuzey bölümünde konumlanmış, dikdörtgen planlı ve iç yüzeyi sıvasız bırakılmış bir alan tespit edilmiştir. Bu alanın, işlevsel amaçla düzenlenmiş bir depo/saklama birimi olarak kullanıldığı değerlendirilmektedir (Çizim 10) (Fotoğraf 21-22-23).

Çizim No 10: 6 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

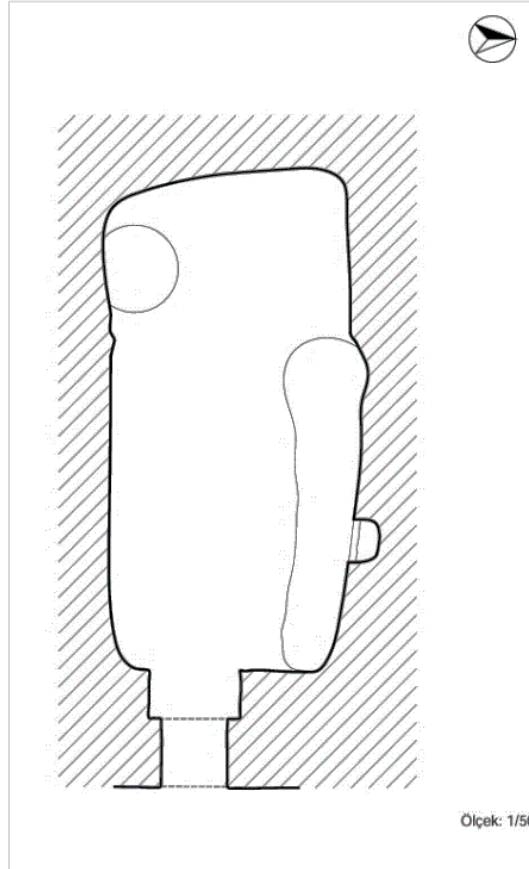

Fotoğraf No 21-22-23: 6 Nolu Yapı Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

7 Nolu yapı, 6 Nolu yapının güneyindedir. Yapıya, doğu cephesinde yer alan dikdörtgen bir kapı ile girilmektedir. Yapı, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. İç mekân düzenlemesi oldukça sadedir. Kuzey duvar ekseninde bir niş yer almaktadır. Zemin düzleminde ise farklı formlarda düzenlenmiş iki depo alanı tespit edilmiştir: İlk depo birimi, kuzeybatı köşede doğu-batı yönelimli, dikdörtgen planlıdır. İkinci depo alanı ise mekânın güney kesiminde daire planlıdır. Her iki alanın da iç yüzeylerinin sıvasız olması nedeni ile özellikle kuru gıda gibi bozulmaya karşı dayanıklı malzemelerin depolanmasına yönelik olarak işlevlendirildiği düşünülmektedir. Düz tavanla örtülüdür (Çizim 11) (Fotoğraf 24-25).

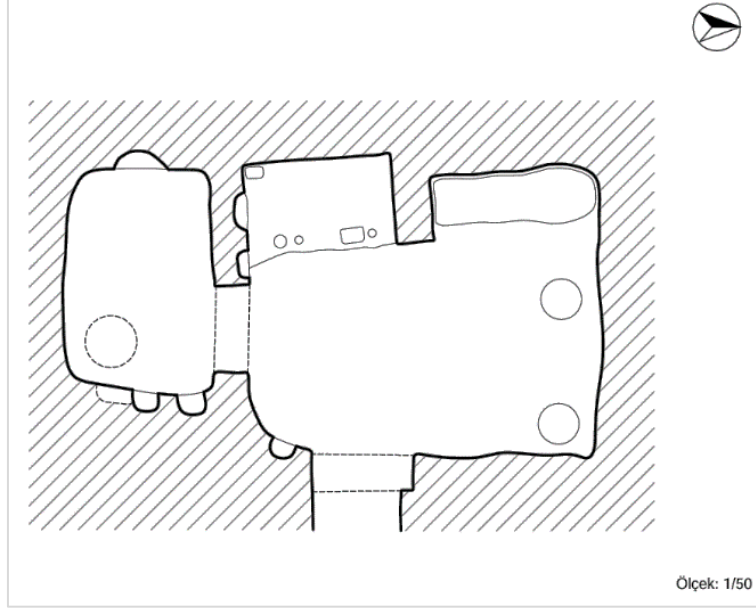
Çizim No 11: 7 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

Fotoğraf No 24-25: 7 Nolu Yapı Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

8 No'lu yapı, 7 No'lu yapının güneyindedir. İki bölümden oluşan bu yapı, doğu cephesinde yer alan dikdörtgen bir açıklıktan girilen ön mekân ile ona bitişik güneydeki bir yan mekândan oluşmaktadır. Ön mekân, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve düz tavanlıdır. Batı duvarında, zemin seviyesinden başlayan iki niş yer almaktadır. Bu nişlerin içerisinde ise farklı boyutlarda ikincil nişler bulunmaktadır. Zemin üzerinde çeşitli boyutlarda oyulmuş *amphora* yuvaları tespit edilmiştir. Bu yuvalar, yapı içinde depolama işlevinin varlığına işaret etmektedir. Kuzey duvarında bulunan nişin, diğerlerine kıyasla daha büyük ölçülerde olduğu gözlemlenmiştir. Zemin üzerinde ayrıca muhtemelen erzak depolamak amacıyla oluşturulmuş, daire formu iki ayrı yuva yer almaktadır. Ön mekânın güneyinde yer alan ve doğu-batı doğrultusunda uzanan, kareye yakın planlı ikinci bölüm, yapının asıl mutfak işlevini üstlenmiş olabileceği düşünülen alanı oluşturmaktadır. Bu bölüm, üst örtü sistemi açısından farklılık göstermektedir. Tepe noktasında havalandırma bacası bulunan piramidal bir külâh ile kapatılmıştır. Doğu duvarda bir ocak nişi ile birlikte iki niş yer almaktadır. Batı duvarında ise tek bir niş bulunmaktadır. İşlevsel özellikleri ve mimari unsurları dikkate alındığında, söz konusu yapının mutfak olarak kullanılmış olabileceği değerlendirilmektedir. (Çizim 12, Fotoğraf 26-27).

Çizim No 12: 8 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

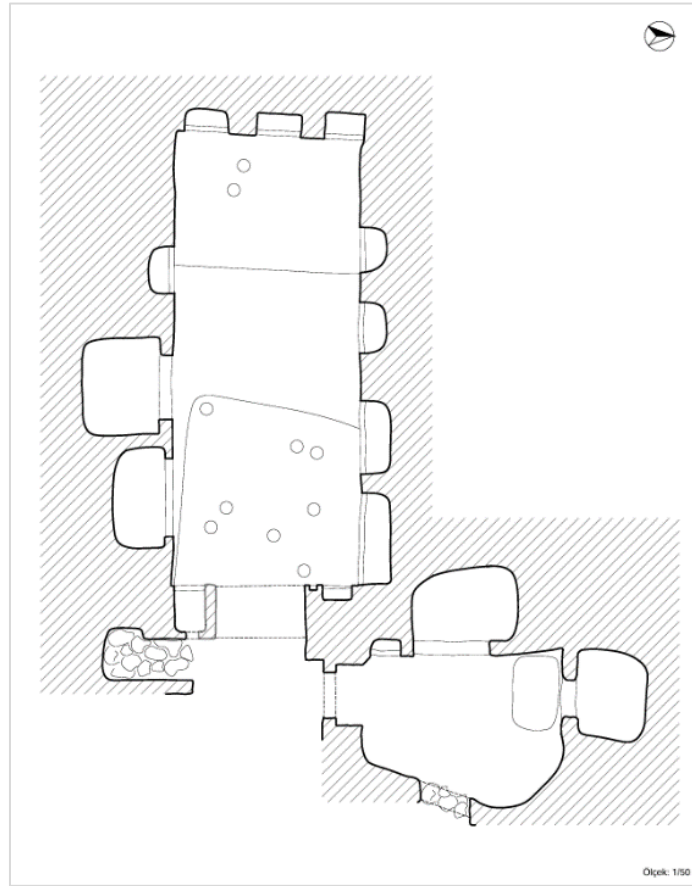
Fotoğraf No 26-27: 8 Nolu Yapı Genel Görünüşü (Güneri, 2023)

9 Nolu yapı 8 Nolu yapının güneyindedir. Üç ayrı bölümden oluşan yapı kompleks bir plan düzenine sahiptir. Mekânlar arasındaki geçişler doğrudan ön mekân üzerinden sağlanmaktadır. Kuzey - güney doğrultuda dikdörtgen planlı ön mekân, yapının ortak kullanım alanı olarak işlev görmektedir. Doğu cephesinden girilen ön mekân, diğer iki bölüme batı ve kuzey yönlerden bağlanmaktadır. Kuzey duvarındaki açıklıktan şarap işliğine geçiş sağlanmaktadır. Yapının kuzeyinde yer alan şarap işliği, tek üzüm ezme havuzu ve tek sıra toplama haznesinden oluşmaktadır. İşliğin ön mekânı, düz tavanla örtülüdür. Yapının batı bölümünde yer

alan ve ön mekâna düzgün dikdörtgen formlu bir kapı ile bağlanan ikinci alanda, kuzey duvarda dört düzgün formlu niş, batı duvarda daha özenli işçilikle oluşturulmuş üç niş ve güney duvarda biri küçük, ikisi büyük toplam üç niş bulunmaktadır. Bu nişlerin biçimi ve çeşitliliği, mekânın depolama dışında bir işleve de sahip olabileceğini düşündürmektedir. Zeminde üç farklı kademelendirme tespit edilmiştir. Bu kademeler arasında ilk basamakta sekiz, üçüncü kademede ise iki adet *amphora* yuvası yer almaktadır. Mekân düz tavanla örtülüdür. *Amphora* yuvalarının sayıca fazlalığı ve yerleşim biçimi, bu alanın üretimden elde edilen şarabın saklandığı bir depo işlevi taşıdığı izlenimini güçlendirmektedir (Çizim 13, Fotoğraf 28-29-30-31).

Çizim No 13: 9 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

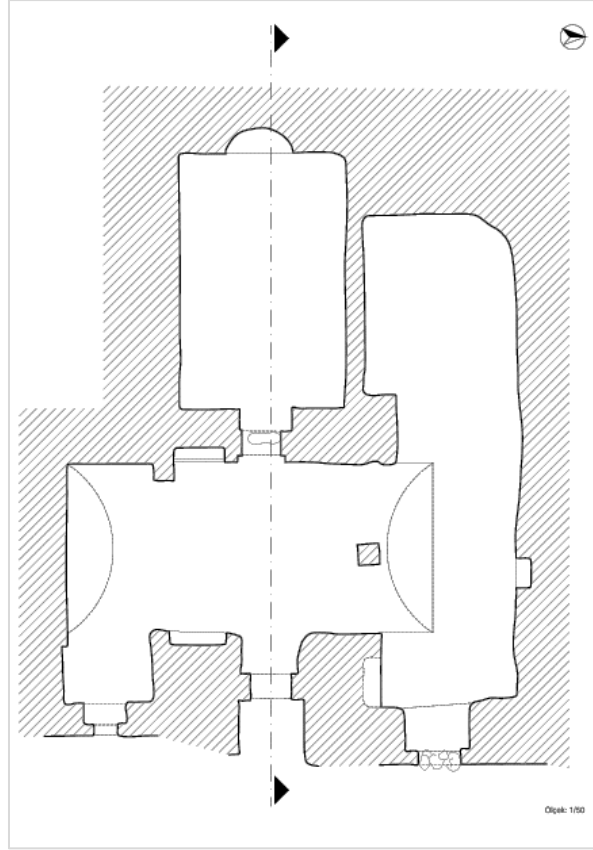

Fotoğraf No 28-29-30-31: 9 Nolu Yapı (Güneri, 2023)

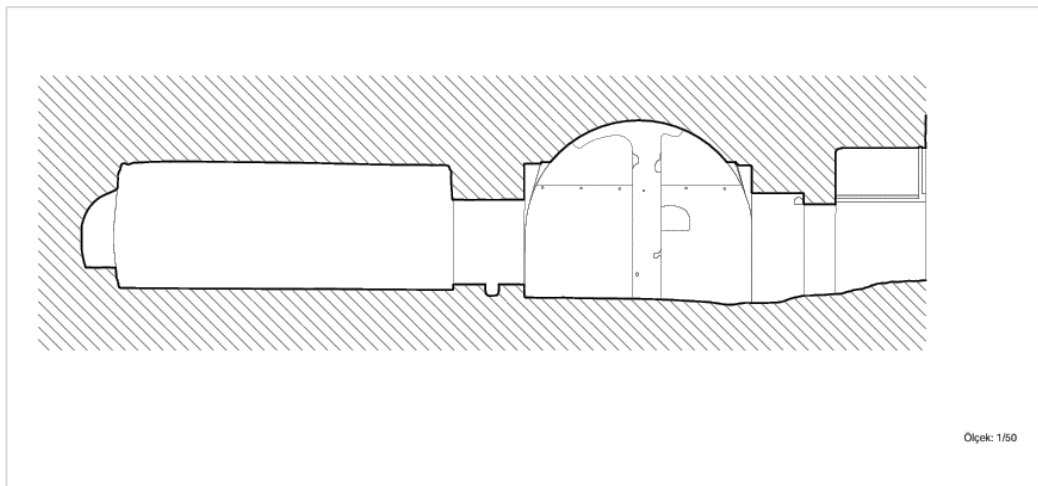

10 Nolu yapı, 9 Nolu yapının güneyindedir. Yapı, doğu cephesinde yer alan dikdörtgen bir kapı açıklığı ile erişilen giriş bölümü ve bu bölümden ulaşılan iç mekândan oluşmaktadır. Giriş bölümü, kuzey-güney doğrultulu, dikdörtgen planlı ve beşik tonozlu bir ön mekân ile kuzeyinde yer alan doğu-batı doğrultulu ve düz tavanla örtülü, bağımsız bir girişi daha bulunan ikinci bir mekândan oluşmaktadır. Ön mekânın kuzey duvarında yer alan tekil bir sütun, giriş bölümünü fiziksel olarak ayırmaktadır. Ön mekânın doğu duvarında, yaklaşık kare planlı küçük bir alan ile buna bağlı bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu açıklığın kuzeyinde dikdörtgen formlu bir niş yer almaktadır. Batı duvarında, ana mekâna geçişi sağlayan dikdörtgen bir kapı açıklığı bulunur. Bu açıklığın güney bitişiğinde niş içerisinde mezar tespit edilmiştir. İkinci mekânın güney duvarında yerden yaklaşık bir metre yukarıda yuvarlak kemerli düzgün bir niş, kuzey duvarında ise küçük boyutlu bir niş bulunmaktadır. Ana iç mekâna, giriş bölümünün batı duvarında yer alan dehliz formundaki bir geçiş ile ulaşılmaktadır. Bu geçiş koridorunun zemininde ikinci bir mezar yer almaktadır. İç mekân, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı bir düzene sahiptir ve düz tavanla örtülüdür. Batı duvarında, yarım yuvarlak planlı bir niş vardır. Plan şeması ve iç mekân düzenlemesi ile kabul ya da tören salonu olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır (Çizim 14-15, Fotoğraf 32-33-34-35-36).

Çizim No 14: 10 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

Çizim No 15: 10 Nolu Yapının Kesiti (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

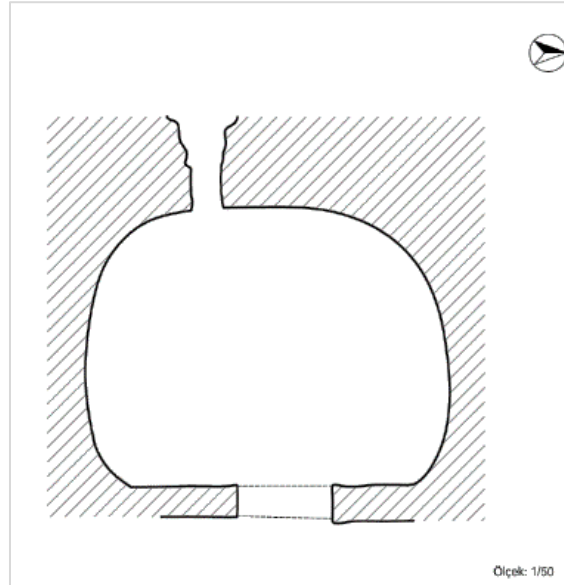
Fotoğraf No 32-33-34-35-36: 10 Nolu Yapı (Güneri, 2023)

11 Nolu yapı sarnıçtır. Yapı, kompleksin güney ucunda, eğimli arazinin alt kotunda, suyun doğal akışını kullanmaya elverişli bir alanda yer almaktadır. Giriş açıklığı doğu cephesinde bulunmaktadır. Bu açıklık hem bakım hem de muhtemel kullanım erişimi için düşünülmüş olmalıdır. Sarnıç, suyun merkezde yoğunlaşmasını ve depo hacmi içinde daha az ölü alan bırakılmasını sağlamak için yaklaşık daire

planlı bir hazneye sahiptir. Sarnıcın güneybatı köşesinde, doğal su kaynağından gelen suyun aktığı bir besleme kanalı yer almaktadır. Bu kanal aracılığıyla taşınan su, doğrudan daire planlı hazne içerisine yönlendirilerek biriktirilmektedir. Biriken suyun dışa tahliyesi, sarnıcın doğu kesiminde bulunan ikinci bir kanal ile sağlanmaktadır. Bu tahliye kanalı, suyun kontrollü biçimde vadi tabanına ulaşmasını sağlamaktadır. Yapının iç yüzeyinde belirgin kalınlıkta sıva izleri gözlemlenmektedir. Muhtemelen bu sıva, suyun sızmasını engelleyen bir harçla yapılmış olmalıdır. Sarnıcın üst örtü yükünü dengeli bir şekilde taşıyacak biçimde düz tavanla tasarlandığı ve üzerinin araziyle uyumlu şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yapının topoğrafik eğimin ve su kaynaklarının yönü dikkate alınarak yapıldığı görülmektedir. Planı, sıvalı iç yüzeyleri, giriş-çıkış kanalları ve konumu dikkate alındığında, yapı yalnızca bir su deposu değil, aynı zamanda su kontrol ve yönlendirme sistemi olarak da değerlendirilmelidir. Ayrıca, sıva kalıntılarının varlığı, yapının uzun süreli ve sürekli kullanım için tasarlandığını ortaya koymaktadır. Su ihtiyacının karşılanması, depolanması ve dağıtımı açısından yerleşimin önemli bir yapısını oluşturan sarnıç yerleşim tercihi, yağmur suyu ya da kaynak suyu gibi doğal su kaynaklarının toplanmasına yönelik planlanmış bir yeraltı ya da yarı gömülü su toplama yapısına işaret etmektedir. (Çizim 16, Fotoğraf 37-38).

Çizim No 16: 11 Nolu Yapının Planı (Güneri, Daştan, Arıkan, 2023)

Fotoğraf No 37-38: 11 Nolu Yapı (Güneri, 2023)

Değerlendirme ve Sonuç

Karlık yeni yerleşimin batısında bulunan eski yerleşimin üçüncü katmanında yer alan yapı kompleksi, bir manastır yerleşimi olarak değerlendirilmiştir. Erken Hristiyanlık döneminde Mısır’da ortaya çıktığı düşünülen manastır yaşamı, bireysel ibadet arayışının ve dönemin toplumsal baskılarından kaçışın bir ifadesi olarak düşünülmektedir. Başlangıçta Mısır’da “çöle çekilmek” anlamında kullanılan “manastır” kavramı, zamanla yalnızca ruhani bir inziva mekânı olmanın ötesine geçmiştir (Watterson, 1988, s. 55). Özellikle Roma İmparatorluğu döneminde Hristiyanlara yönelik uygulanan baskılar ve toplumsal karışıklıklar, manastırların yalnızca ibadet değil, aynı zamanda sığınma ve korunma mekânları olarak da kullanılmasına neden olmuştur (Tiryaki, 2007, s. 52; Watterson, 1988, s. 55). Münzevilerin yaşadığı mekânların genellikle birbirinden uzak ve çölün farklı bölgelerine dağılmış olduğu bilinmektedir (Roilidis, 1997-1998, s. 161). Böylece manastırlar, hem ruhsal bir arınma merkezi hem de sosyal güvenlik ve dayanışma alanları olarak önem kazanmıştır. Erken dönem münzeviliğin en önemli temsilcilerinden biri olan Aziz Antonius, Mısır çölüne çekilerek bireysel inziva biçimini benimseyen ilk figürlerden biri olarak kabul edilir. Antonius’un hayatı, İskenderiyeli Atanasius tarafından kaleme alınan Vita Antonii (Antonius’un Hayatı) adlı eserle geniş kitlelere ulaşmış ve onun yaşam tarzı birçok takipçi için örnek teşkil etmiştir (Athanasius & Alexandria, 1980, s. 32-45). Kuralların olmadığı, her bireyin kendi kurtuluşa erme çabasının olduğu ve kendi hayat tarzlarını belirlediği bu yaklaşım Lavra tipi olarak adlandırılmaktadır (Tiryaki, 2007, s. 56). Antonius’un ardından gelen Aziz Pachomius ise bireysel münzeviliği toplu yaşam biçimine dönüştürerek ilk koenobitik (topluluk halinde) manastır yapısını oluşturmuştur (Delehay, 1948, s. 137; Harmless, 2004, s. 12--132). Pachomius’un öncülüğünde kurulan bu ilk manastır toplulukları, hem ortak kurallar hem de hiyerarşik bir düzen çerçevesinde işleyen kurumsal yapılar hâline gelmiştir (Rousseau, 1999, s. 65-87). Anadolu’da daha çok koenobitik sistem benimsemiştir. Pachomius’un oluşturmuş

olduğu manastır sistemi kendinden sonra kurulacak manastırlar için bir örnek teşkil etmiştir (Grützmacher, 1896, s. 99).

Anadolu'daki manastır hareketinin lideri kabul edilen Basileos, Pachomios'tan esinlenerek benimsediği koenobitik forma yenilikler getirerek Anadolu'daki manastırcılığın etkin formunu oluşturmuş ve Bizans manastır geleneğinin temelini atmıştır (Talbot, 1999, s. 165). Basileos, manastırların yalnızca bireysel arınma değil, aynı zamanda toplumsal hizmet sunan yapılar olması gerektiğini savunmuştur (Meyendorff, 1989, s. 74). Bu nedenle, manastırların kent merkezlerine uzak yerlerde değil, şehir yaşamına yakın bölgelerde konumlanması gerektiğini belirtmiştir (Elm, 1994, s. 201). Mısır'daki manastır komplekslerinin büyük ve ihtişamlı yapılar hâlinde inşa edilmesini eleştiren Basileos, sadeliği ve işlevselliği ön planda tutmuş, manastır yaşamının özünü ruhani disiplin ve toplumsal fayda olarak tanımlamıştır (Rousseau, 1994, s. 129). Ayrıca, aşırı çilecilik ve bedene acı veren uygulamaları reddetmiş; bunun yerine, ölçülü bir yaşam, dua, çalışma ve yardımlaşmaya dayalı bir düzen kurmuştur (Harmless, 2004, s. 245). İnsanlara yardımcı olmayı amaçlayan, topluluk halinde yaşamayı öngören manastır sistemi, onun önderliğinde ve koyduğu kurallar çerçevesinde Kapadokya'da da şekillenmiştir (Talbot, 1999, s. 165). Hiç kuşkusuz Kapadokya'daki dini yaşamı etkileyen en önemli faktör, bölgenin coğrafi ve iklimsel özelliklerini barındıran çevre faktörü olmuştur. Kapadokya'nın erken Hristiyan topluluklara ev sahipliği yaptığı, özellikle zulüm dönemlerinde Roma otoritelerinden kaçan Hristiyanların bölgenin doğal korunaklı yapılarında barındıkları bilinmektedir (Mitchell, 1993, s. 19-23). Bu bölge, erken dönemden itibaren keşişler ve rahibler için hem inzivaya çekilmek hem de ruhani eğitim almak açısından önemli bir yer olarak görülmüştür (Elm, 1994, s. 198). Kapadokya'nın sert ve uzun kış koşulları, bireysel yaşamı zorlaştırdığından, hayatta kalmak için topluluk içinde karşılıklı yardımlaşma zorunlu hâle gelmiş (Bryer & Winfield, 1985, s. 57) ve 5. yüzyılda kaleme alınan bir dönem kaynağına göre, coğrafi şartların zorluğu keşişlerin bir arada yaşamasına zemin hazırlamıştır (Sozomen, 1995, s. 6-34). Bu durum, münzevi hayat tarzı benimseyen kişilerin bile tamamen izole yaşamak yerine köy ve şehir topluluklarıyla ilişki içinde olmalarını gerekli kılmıştır (Talbot, 1999, s. 165). Toplulukla olan bağlantı, Kapadokya'daki manastır yaşamının en belirgin ve ayırt edici özelliği olarak öne çıkmıştır (Harmless, 2004, s. 245). Bu yaklaşımı doğrulayan örneklerden biri konumuzu oluşturan Karlık manastır yerleşimidir. Karlık'taki manastırda kilise, *trapeza*, salon, ahır, depo, işlikler ve sarnıç gibi mekânlar yer almaktadır. Manastır yerleşimlerinin biçimlenmesinde coğrafi koşulların belirleyici rol oynadığı, yapıların konumlandırılmasından açıkça anlaşılmaktadır (Rodley, 1985, s. 11). Bazı manastırlar avlu etrafında planlanmışken, topografyanın elverişsiz olduğu yerlerde bu düzen mümkün olamamıştır. Örneğin, Aynalı Kilise Kompleksi ve Hallaç Manastırı açık avlulu düzene sahipken, Eski Gümüşler Manastırı kapalı avlulu bir düzene sahiptir (Ousterhout, 2017, s. 368, 378). Zelve'de bulunan 2B Nolu yapı kompleksi, yamacın yüzeyine yerleştirilmiş durumdadır (Güneri, 2021, s. 714). İhlara Vadisi'ndeki yapı topluluklarında avlu bulunmamaktadır (Şahna, 2019, s.

121) Karlık yerleşiminde ise, topografik koşullar nedeniyle yapılar yan yana sıralı biçimde dizilerek düzenlenmiştir.

Kompleksin ana yapısı olan kilise kapalı Yunan haçı planlıdır. Kapadokya Bölgesinde, kapalı Yunan haçı plan tipinin Orta Bizans döneminde kullanıldığı bilinmektedir. Kapalı Yunan Haçı planının kökeni ve yapıların kesin tarihlendirilmesi konusunda araştırmacılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Krautheimer, planın Orta Bizans Dönemi'nde imparatorluğun bütün bölgelerinde yaygın olarak kullanıldığı ve özellikle başkent örneklerinde batısında narteksinin de olduğundan bahseder (Krautheimer, 1965). Benzer şekilde Pekak, planın Bizans dini mimarisi içinde gelişmiş olabileceği gibi, yabancı kültürel etkilerle de şekillenmiş olabileceğini ifade eder. Ayrıca planın, kompleks (gelişmiş) ve basit olmak üzere çeşitli tiplerinin bulunduğunu vurgular (Pekak, 2008). Eyice, planı basit tip ve gelişmiş tip olmak üzere iki başlık altında incelemektedir. Basit tipin naosunun kare ya da dikdörtgene yakın olduğu, ortada kubbe, dört yönde tonoz bulunduğu, çapraz eksenlerinin ise tonoz veya kubbeye örtülü olduğu; gelişmiş tipin ise apsis düzenlemesinde farklılık bulunduğundan bahseder (Eyice, 1980, s. 82). Wulff, plan tipinin Bizans mimarisi içinde geliştiğini ve "yarım bazilikal" yapılar ile kubbeli bazilikaların, Kapalı Yunan Haçı planlı yapılara geçiş sürecini oluşturduğunu öne sürer. Bu yapılarıdaki temel farkın, kubbeye geçiş elemanlarında olduğu belirtilir (Wulff, 1903, s. 98-108). Brunov, Millingen, Diehl ve Ebersolt gibi araştırmacılar da bu görüşü destekler (Brunov, 1932, s. 49-62; Millingen, 1912, s. 4-9; Diehl, 1925, s. 96-100; Ebersolt, 1934, s. 53,55). Strzygowski, planın kökenini Doğu kültürlerindeki haç biçimli mezar yapılarıyla ilişkilendirir. Kubbeli bazilikalardan Kapalı Yunan Haçı planı arasındaki gelişimi anlatır (Strzygovsky J. , 1903, s. 13,132,135,139,144,174). Schweinfurth ise Roma'daki merkezi planlı yapılardan etkilenmiş olabileceğini ileri sürer (Schweinfurth, 1954, s. 283). Mango, bu kiliselerin Bizans geleneğine bağlı olduğunu ve bir Yunan Haçı oluşturacak şekilde tasarlandığından bahseder. Manastır ortamında ortaya çıkmış olabileceği görüşü üzerine yoğunlaşır ve arkeolojik araştırmalar yapıncaya kadar sekizinci yüzyılın sonunda Bithynia'daki manastırlar için uygulanmaya başlandığını kabul eder (Mango, 2006, s. 144). Struck, Kapalı Yunan Haçı planını taşıyıcı sistem temelinde iki ve dört destekli olarak iki gruba ayırır (Struck, 1909, s. 189-235). Gallas ise bu planı başkent tipi ve taşra tipi olarak sınıflandırır (Gallas, 1982, s. 283). Son olarak Ousterhout, bu plan tipinin büyük olasılıkla Konstantinopolis çevresinden Kapadokya'ya aktarıldığını ve bölgedeki kayaya oyma yapılarda 10. yüzyılın başlarında görülmeye başlandığını belirtir (Ousterhout, 2017, s. 84,97). Bu durum, plan tipinin mimari merkezden taşraya yayılımını ortaya koymaktadır. Kapadokya Bölgesi'nde bu plan tipinde inşa edilmiş birçok kilise ve şapel vardır. Kapadokya'da

bilinen en erken tarihli kapalı Yunan haçı planlı kiliselerin, 9. yüzyıl veya 10. yüzyıla tarihlendirilen Göreme Kılıçlar Kilisesi (Ousterhout, 2017, s. 97) ve Ihlara Direkli Kilisesi olduğu bilinmektedir (Kostof, 1989, s. 123).

Ana kiliseye bitişik yapılan *parekklesion* haç planlıdır. Bu plan tipinin *parekklesion*da kullanılmasının bilinçli olarak tercih edildiği, insanın yeniden dirileceği güne Kutsal Haç'ın koruyuculuğunda hazırlanmak düşüncesinin etken olduğu düşünülmektedir (Downey, 1959, s. 27-28; Pekak, 2008, s. 86-87). Bu durum, Antik çağlardan itibaren özellikle mezar yapılarında yaygın olarak kullanılan haç planının, bu geleneğin Konstantinopolis'teki Kutsal Havariler Kilisesi gibi örneklerle sürdürülmüş olmasıyla açıklanabilir (Stryzgovsky, 1903, s. 136). Bu kilise, Büyük Konstantin'den VIII. Konstantin'e kadar pek çok Bizans imparatorunun gömüldüğü bir anıt mezar kompleksi olarak işlev görmüştür (Chitwood, 1986, s. 204). İkinci önemli örnek, Milano'daki Kutsal Havariler Kilisesi'dir (Pekak, 2008, s. 87). Bizans ölüm anlayışında, fiziksel ölümden sonra ruhun yaşamına devam edeceğine dair inanç, mezar yerlerinin seçiminde belirleyici olmuştur (Coşgunaras, 2024, s. 95). Kompleksin ana yapısını oluşturan kilise ile ona bitişik *parekklesionun* aynı dönemde inşa edilmiş olabileceği ve *parekklesionun* mezar şapeli işlevi üstlendiği düşünülmektedir.

Kompleks bünyesinde yer alan *trapeza*, mimari açıdan kaliteli işçilik sergileyen yapılardan biri olarak öne çıkmaktadır. İki katlı bir izlenim yaratmak amacıyla yapılmış cephesi özellikle kör kemerleriyle dikkat çekerken, iç mekânda uygulanan özenli mimarinin dış cepheyi desteklediği gözlemlenmektedir. Kostof, manastır komplekslerinde kilise ve *trapezanın* her zaman belirgin biçimde tanımlanabilen iki ana yapı olduğunu vurgulamaktadır (Kostof, 1972, s. 51). Benzer şekilde Popovic de, manastır düzeninin temel unsurlarından birinin yemekhaneler olduğunu ve bu yapıların genellikle kiliseye yakın konumlandığını ifade etmektedir (Popovic, 1998, s. 281,283,287). Rodley, Kapadokya bölgesindeki manastırları plan tipolojilerine göre "avlulu manastırlar" ve "yemekhaneli manastırlar" olmak üzere iki ana gruba ayırır. Özellikle ikinci grupta, mekânsal düzenin ayırt edici unsuru olarak kayaya oyulmuş taş masaların bulunduğunu belirtir (Rodley, 1985, s. 151). Kapadokya'daki birçok manastırda *trapeza* bölümüne rastlanmaktadır. Bunlar arasında Avcılar'daki Yusuf Koç Kilisesi, Soğanlı'daki Geyikli Kilise, Cemil'deki Başmelekler Kilisesi ve Göreme'deki Çarıklı Kilise örnek olarak gösterilebilir. Karlık'taki *trapeza* yapısında dikkat çeken önemli bir unsur, şarap işliği ile birlikte planlanmış olmasıdır. Bu durum, düzenlemenin hem litürjik hazırlık hem de üretim gibi dini ve işlevsel süreçleri de kapsayacak şekilde oluşturulduğunu göstermektedir. Karlık'taki bu uygulama, Soğanlı Geyikli Kilisesi'nde yer alan *trapezaya* benzerdir.

Kapadokya Bölgesi'ndeki kaya oyma manastır yapılarında kabul ve tören salonları, genellikle mimari açıdan özenle tasarlanmış, düzgün ve dikkatli bir işçilikle oluşturulmuş mekânlardır. Bu salonlar, çoğunlukla *trapeza* ve kilise gibi yapılarla mekânsal olarak yakınlık içinde konumlandırılır. Vadide yer alan 10 Nolu yapı, salon işlevi gören bir birim olarak öne çıkmaktadır. Yapının giriş bölümünün

iki kademeli olarak düzenlenmiş olması, geçişin kontrollü ve yönlendirilmiş olduğunu göstermektedir. Ön mekânda yer alan beşik tonozla örtülü, kuzey-güney yönde uzanan giriş bölümünü, bu bölümün kuzey duvarında yer alan sütun ikiye bölerek kutsal ile yarı kutsal alan arasında bir ayırım oluşturmaktadır. Bu durum, mekânın çok işlevli yapısını desteklemektedir. Bu tür yapısal düzenlemeler, Kapadokya bölgesinde bilinen salon tipolojilerine bir yenisini daha eklemektedir. Literatürde sıklıkla karşılaşılan salon plan tipleri arasında dikdörtgen, kare, haç planlı, ters T planlı ve sütunlu salonlar bulunmaktadır. 10 Nolu yapıda görülen mekân gelişimi, dikdörtgen planın gelişmiş bir şekli olarak değerlendirilebilir. Bu plan hem mezar işlevi hem de sosyal toplanma işlevini bir arada sunmaktadır. Kapadokya'daki örnekler incelendiğinde, en yaygın salon tipinin dikdörtgen planlı salonlar olduğu görülür. Bu plan tipinin temsilcileri arasında, Soğanlı Karabaş Kilisesi salonu, Azize Barbara Kilisesi salonu, Zelve 2b Nolu Yapı Kompleksinin salonu, Kokar Kilisesi Salonu gösterilebilir. Daha az rastlanan, ancak tipolojik açıdan dikkat çeken örnekler arasında haç planlı salonlar bulunmaktadır. Bu yapılar, genellikle litürjik ya da törensel işlevlerle ilişkilendirilmiş, merkezi kubbeli ya da nişlerle zenginleştirilmiş plan şemalarına sahiptir. Öne çıkan örnekler, Akhisar Çanlı Kilise Alan 13'de yer alan salon, Kızılçukur büyük salon, Zelve'de yer alan salondur (Güneri, 2020, s. 826). İhlara Karanlık Kale Kilisesi salonu ters T planlıdır (Şahna, 2019, s. 122). 10 Nolu yapı ise mezar içermesi, yönlendirilmiş geçişler barındırması ve sade mimarisiyle bir geçiş tipi olarak değerlendirilebilir. 10 Nolu yapı, Kapadokya manastır mimarisinde salon tipolojisine bu yönüyle yenilik getiren bir örnek oluşturmaktadır.

Bizans Dönemi'ne tarihlenen ve zirai yapılar arasında bulunan ahırların büyük oranda alt kotta konumlandığı bilinmektedir. Bu durumun, hem hayvanların giriş-çıkışlarını kolaylaştırmak hem de ısıyı daha iyi koruyarak sıcaklık dengesini sağlamak için kullanıldığı düşünülmektedir. Kaisarealı Basileios, Kapadokya'da yaşayan üst sınıf ailelerin özenle yetiştirilmiş atlara sahip olduklarını belirtir (Cooper, 2012, s. 76). Bu atlar kullanım amaçlarına göre binek, süvari, av veya yarış atları olarak ayrılmakta ve yalnızca yerel kullanım için değil, aynı zamanda ihracat amacıyla da kullanılmaktadır. Bizans'ın posta teşkilatının dahi Kapadokya atlarına bağımlı olduğu ifade edilmektedir (Cooper, 2012). Kapadokya'nın stratejik coğrafi konumu ve askeri yapılanma içerisindeki rolü dikkate alındığında, bölgedeki ahırların özellikle askeri ve ulaşım açısından önemli bir işleve sahip oldukları düşünülmektedir (Tütüncü, 2008, s. 98). Karlık yerleşiminde, kilisenin alt kotunda yer alan ahır, mimari özellikleri açısından dikkat çekicidir. Yapının içinde bulunduğu kaya kütlelerinin düzgün ve özenli bir şekilde oyulmuş olması, bu mekânın planlı bir şekilde yapıldığını göstermektedir. İç mekânda yer alan yemliklerin boyutları ve konumları, bu yapının özellikle atlar için tasarlandığına işaret etmektedir. Yapının kapasitesi değerlendirildiğinde, Karlık ahırında yaklaşık on iki at barındırılabilirdiği tahmin edilmektedir. Kapadokya'daki diğer örneklerle karşılaştırıldığında, benzer şekilde Selime Kalesi'nde (yaklaşık altı at kapasiteli), Erdemli Saray Manastırı'nda (on sekiz at kapasiteli), Açıksaray 2 No'lu Manastır'da

(on yedi at kapasiteli), Açıksaray 4 No'lu Manastır'da (yirmi at kapasiteli) ve Çanlı Kilise Alan 20'de (yirmi at kapasiteli) tespit edilmiştir (Karakaya N. , 2006, s. 503; Tütüncü, 2008, s. 80). Çanlı Kilise çevresinde ise yüzün üzerinde hayvanın barındırılabilceği düşünülmektedir (Tütüncü, 2008, s. 94). Karlık'taki ahırın, alt kotta konumlanması ve doğrudan bir avluya açılması, Açıksaray 2 ve 4 No'lu Manastırlar, Yusuf Koç Manastırı ve Erdemli Saray Manastırı ahırlarıyla tipolojik ve işlevsel benzerlikler göstermektedir (Rodley, 1985, s. 126,129,138,140,152). Bu benzerlikler, yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda yapının ihtiyaçlara göre biçimlendirildiğini de ortaya koymaktadır. Karlık'taki ahır yapısı, Bizans Dönemi Kapadokya'sında hayvancılık, askeri ve kırsal mimarinin etkileşimi açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Kapadokya Bölgesi'ndeki kaya oyma yerleşimlerde yer alan mutfak yapıları, genellikle bağlı bulundukları kompleksin genel büyüklüğüyle doğru orantılı bir planlamaya sahiptir. Bu durum, mutfakların yalnızca bireysel değil, toplu kullanıma yönelik olarak da tasarlandığını ve yapı kompleksinin sosyal işlevine göre şekillendiğini de göstermektedir (Kalas, 2009, s. 115). Mutfakların boyutlarının, kompleksin büyüklüğü ve kullanım amacına göre belirlendiğini vurgulamaktadır. Bölgedeki birçok örnekte olduğu gibi Karlık yerleşiminde de sadece bir adet mutfak tespit edilmiştir. Bu mutfak, kompleksin diğer yapılarıyla bitişik şekilde konumlanmış olup konik formda bir baca ile donatılmıştır. Bu baca, duman tahliyesi işlevini açıkça göstermektedir. Rodley, Kapadokya'daki büyük boyutlu mutfakların genellikle geniş topluluklara hizmet verdiğini ve bu nedenle söz konusu yapıların çoğunlukla manastır komplekslerine ait olduğunu ileri sürmektedir (Rodley, 1985, s. 247). Karlık'taki mutfak yapısının da benzer bir işlevsellik taşıdığı ve muhtemelen dini topluluklara hizmet verdiği değerlendirilebilir. Kapadokya'daki diğer örneklerle karşılaştırıldığında, Karlık'taki mutfak yapısı belirli mimari benzerlikler sergilemektedir. Eski Gümüşler yerleşiminde ve Zelve Vadisi'nde yer alan 2b No'lu yapı kompleksinde mutfak üst katta konumlanmıştır. Selime Kalesi'nde bulunan büyük boyutlu mutfak örneği ise, yapının kapsamlı bir yerleşim birimi olarak hem sivil hem de dini amaçlarla kullanıldığını dair önemli ipuçları sunmaktadır (Kalas, 2009, s. 113,114). Karlık yerleşimindeki mutfakların, konumu, bacasının formu ve kompleksle kurduğu ilişkiler dikkate alındığında, bölgedeki diğer kaya yerleşim mutfaklarıyla belirli benzerlikler taşıdığı anlaşılmaktadır.

Antik Dönemde kaya yüzeyinde açık alana yapılan şarap işliklerin Bizans Dönemi ile birlikte kaya yapısının içine girdiği görülmektedir (Güneri, 2021, s. 401). Şıra çıkarma yöntemlerinin her iki dönemde de aynı olduğu bilinmektedir (Karakaya, 2008, s. 33). Şarap işliği komplekste iki adettir. Biri *trapeza* içinde çift ezme havuzlu ve tek toplama hazneli plan tipindedir. Toplama haznesi ortada olup ezme havuzlarından akan üzüm suyunun toplanmasına olanak sağlayacak düzenekte yapılmıştır. Toplama haznesinin içerisindeki kalın ve düzgün sıva izleri, burada depolanan şarabın ayın sırasında kullanıldığını düşündürmektedir. Bu yönü ile Soğanlı Geyikli Manastırı'na ait *trapeza* şarap işliğine benzer fakat bu şarap işliği tek üzüm ezme havuzlu ve çift şıra biriktirme hazneli plan tipinde olduğu için ondan

plan tipi olarak ayrılır (Güneri, 2021, s. 396). İkincisi ise tek üzüm ezme havuzlu ve tek toplama hazneli plan tipinde yapılan 9 Nolu yapıdır. Bu plan tipi oldukça sık kullanılan ve Kapadokya genelinde de sık rastlanılan bir plan tipidir. Bu tür işlikler genellikle ya manastır yerleşiminin bünyesinde ya da zirai olarak bağımsız inşa edilirler. 9 No'lu yapıda gözlemlenen tek üzüm ezme havuzu ve tek toplama hazneli plan tipi, tipolojik açıdan bu gelenekle uyum göstermektedir ve manastır bünyesinde hizmet verdiği düşünülmektedir. Batı mekânda yer alan düzgün formlu nişler ve zemin üzerindeki çok kademeli düzenleme, yalnızca erzak depolama değil, aynı zamanda belirli ritüel için de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu tip yerleşimlerde, özellikle Bizans döneminde, manastırda üretim yapılarının mimari açıdan özenle planlandığı görülmektedir. 9 No'lu yapının, yerleşimdeki diğer yapılarla olan konum ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, şarap üretimi, saklama ve muhtemelen dağıtımı gibi süreçleri içerdiği anlaşılmaktadır. 9 No'lu yapı yalnızca bir şarap işliği değil; aynı zamanda Bizans kırsal yerleşimlerin yerel ölçekli ekonomisinin nasıl şekillendiğini anlamamıza katkı sunan önemli bir örnek oluşturmaktadır. Kapadokya'da Soğanlı Vadisi (Güneri, 2021, s. 399), Erdemli (Karakaya, 2008, s. 35) ve Güzelöz Ağaçlık Mevki'nde (Peker & Uyar, 2012, s. 149) bu plan tipiyle karşılaşılır. Ayrıca Gesi Ağırnas şarap işliklerinde de sayıca az olmalarına rağmen bu plan tipi görülmektedir (Çorağan Karakaya, 2014, s. 342).

11 No'lu yapının, konumu, plan özellikleri ve su sistemleri birlikte değerlendirildiğinde, bir sarnıç olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Sarnıçlar, özellikle Bizans yerleşimlerinde su kaynaklarının sınırlı olduğu bölgelerde, hem gündelik su ihtiyacını karşılamak hem de tarımsal faaliyetleri desteklemek amacıyla kurulmuş önemli yapılar arasındadır. Antik dönemden itibaren önce tarımsal sulama amacıyla kullanılan bu yapılar, nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte içme suyu teminine yönelik olarak da işlev kazanmaya başlamıştır (Güngör, 2017, s. 38). Örneğin, Pergamon'da kayaya oyulmuş sarnıçların varlığı, erken dönem örnekleri arasında dikkat çekmektedir (Fahlbusch, 2024). Başlangıçta bağımsız birimler olarak inşa edilen sarnıçların, 5. yüzyıldan itibaren su şebekeleriyle bütünleştiği ve bu sistemlerin yalnızca belirli bölümlere su dağıttığı düşünülmektedir (Güngör, 2017, s. 41). Genel olarak, Bizans sarnıç mimarisi plan şeması bakımından açık ve kapalı tip olmak üzere iki plan tipindedir. Karlık yerleşiminde tespit edilen bu sarnıç yapısı, kompleksin diğer yapılarıyla birlikte tasarlanmıştır. Kompleksin güney ucuna konumlanan, doğal topoğrafyanın eğimini ve mevcut su kaynaklarını yüksek verimle kullanacak biçimde yerleştirilen yapı, daire planlı ve düz tavanlıdır. Sıvalı iç yüzeye sahip olması, yapının hem yapısal dayanıklılığı hem de su sızdırmazlığı açısından teknik bir özenle inşa edildiğini göstermektedir. Bu teknik özellikler sarnıcin su toplama değil, kontrollü dağıtım yaptığını da ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Karlık yerleşimindeki sarnıç, ileri düzeydeki su sisteminin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yapı, Bizans Dönemi kırsal yerleşimlerinde suyun depolanması, korunması ve dağıtımına ilişkin mimari yaklaşımlar hakkında önemli veriler sunmaktadır.

Sonuç olarak, Karlık köyünün batı yamacında, eski yerleşimin üçüncü katmanında konumlanan ve yemekhaneli manastır düzenine sahip olduğu anlaşılan bu manastır yapısı, dini yaşamla kırsal yaşamın bütünleştiği bir yerleşim modeli sunmaktadır. Kompleksin konumu, vadinin topografyasına uyumlu ve aynı zamanda çevresel faktörlere karşı korunaklı olacak şekilde dikkatle seçilmiştir. Kompleksin merkezinde yer alan kilise ve ona bitişik olarak inşa edilmiş *parekklesion*, mimarisi ve işleviyle sadece litürjik değil, aynı zamanda gömü işlevini de üstlenen bir yapı olduğunu kanıtlamaktadır. Kilisenin girişinin alışılmışın dışında bir yönde konumlandırılması, yapının dış tehditlere karşı korunaklılığını artırmakla kalmayıp, litürjik alanın mahremiyetini sağlama ve doğu yönüne kapı açılmayacak topografik koşullara uyum gösterme amacıyla yapılmış bilinçli bir mimari tercih olarak değerlendirilebilir. *Trapeza* yapısının içinde yer alan çift ezme havuzu ve tek toplama haznesine sahip şarap işliği, burada tarımsal üretimin özellikle de şarap üretiminin manastır yaşamının bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Şarap işliğinde kullanılan kalın sıva, şarabın depolanmasına uygun bir ortam yaratmaktadır. Bu durum şıranın toplama haznesinde uzun süre bekletildiğini ve ayın sırasında kullanıldığını düşündürmektedir. Ayrıca *trapezanın* dış cephesindeki kör nişlerle oluşturulan iki kat izlenimi ve iç mekân ile bağlantısı yapıyı özenli kılmaktadır. Komplekste yer alan tören ya da kabul salonu olarak işlev gören yapının giriş bölümünün iki kademeli olarak düzenlenmiş olması, geçişin kontrollü ve yönlendirilmiş olduğunu, kutsal ile yarı kutsal alan arasında bir ayrım oluşturduğunu ve salon plan tipolojisine yeni bir katkı sunarak bir geçiş tipi olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir. Komplekse yer alan ahır yapısının, büyük boyutları, düzenli planlaması ve düzgün işçiliği, yapının at yetiştirmek için kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, daire planlı ve sıvalı sarnıcın, eğimi doğru hesaplanarak vadiye su dağıtacak biçimde planlanmış olması, dönemin su yönetimi tekniklerinin ileri düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu yapı, sadece suyu depolamakla kalmayıp, kontrollü bir şekilde dağıtılmasına olanak sağlayacak biçimde tasarlanmıştır.

Vadinin genel topografyası ve yapıların konumlanışına bakıldığında, buranın tarımsal üretim temelli kurulduğunu ancak dini ve ekonomik işlevleri de içinde barındıran bir manastır yerleşimine sahip olduğunu göstermektedir. Kompleksi oluşturan yapıların kilisenin hem konumu hem de dini-merkezi işlevi doğrultusunda kiliseye göre biçimlendiği açıkça görülmektedir. Bu yapılar, doğal topografyanın belirleyici etkisiyle birbirinden bağımsız bir düzen yerine, eğimli arazi koşullarına uyum sağlayacak şekilde yan yana dizilerek yerleştirilmiştir. Bu yerleşim düzeni, hem arazinin fiziksel sınırlarına hem de kilisenin merkezi olma işlevine uygun bir şekilde gelişerek kompleks içinde hiyerarşik ve işlevsel bir bütünlük oluşturmuştur. Kompleksin mimari verileri dikkate alındığında manastırın 10. yüzyıla tarihlendiğini ve bu dönemdeki kırsal Bizans yaşamını yansıtan önemli veriler taşıdığını ortaya koymaktadır. Karlık manastır kompleksi, Bizans kırsalındaki monastik yaşam, zirai hayat, su yönetimi ve ölüm kültürü üzerine yapılacak ileri çalışmalar için nitelikli bir örnek teşkil etmekte, bölgedeki benzer yapılarla

karşılaştırıldığında mimari, işlevsel ve tipolojik çeşitliliğiyle öne çıkmakta ve vadinin 10. yy. yaşamına ışık tutmaktadır.

Yazar Katkı Oranı ve Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma tek yazarlıdır, katkı oranı %100'dür ve herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Athanasius, S., & Alexandria, P. (1980). *The life of Antony* (R. C. Gregg, Trans., pp. 32–45). In *The life of Antony and the letter to Marcellinus*. Paulist Press.
- Aydın, R. (2020). *Ürgüp çeşmeleri*. Kimlik Yayınları.
- Brunov, N. (1932). Zur enforschung der byzantinischen baudenkmaeler. *Byzantinische Zeitschrift*, 32, 49–62.
- Bryer, A., & Winfield, D. (1985). *The Byzantine monuments and topography of the Pontos* (Vol. 57). Dumbarton Oaks.
- Chitwood, Z. (1986). Dying, death and burial in the Christian Orthodox tradition: Byzantium and the Greek churches, ca. 1300–1700. In P. Booth & E. Tingle (Eds.), *A companion to death, burial and remembrance in late medieval and early modern Europe, c. 1300–1700* (pp. 199–224).
- Cooper, M. D. (2012). *Life and society in Byzantine Cappadocia*.
- Coşgunaras, H. (2024). Ihlara Vadisi, Ihlara ve Belisırma kaya kiliselerinin gömü alanı olarak kullanımı. *Sosyolojik Düşün*, 9(1), 88–117.
- Çorağan Karakaya, N. (2014). Kayseri'nin Gesi beldesi, Küçük Bürüngüz (Subaşı) Köyü ile Ağırnas Vadisi'ndeki Bizans dönemine ait sivil-zirai kaya yapıları. *Turkish Studies*, 335–358.
- Delehay, H. (1948). Byzantine monasticism. In H. N. Baynes & H. Moss (Eds.), *Byzantium* (pp. 136–165).
- Diehl, C. (1925). *Manuel d'art byzantin*. A. Picard.
- Dırık, A. (2025). *Kültür katmanları üzerinden kırsal okumak: Kapadokya bölgesi Ürgüp köyleri örneği* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Downey, G. (1959). The tombs of the Byzantine emperors at the Church of the Holy Apostles in Constantinople. *The Journal of Hellenic Studies*, 79, 27–51.
- Ebersolt, J. (1934). *Monuments d'architecture byzantine*. Ernest Leroux.

- Elm, S. (1994). *Virgins of God: The making of asceticism in late antiquity*. Oxford University Press.
- Eyice, S. (1980). *Son devir Bizans mimarisi: İstanbul'da Palaiologoslar devri anıtları*. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Fahlbusch, H. (2024, October 18). Municipal water supply in antiquity. <http://www.romanaqueducts.info/webteksten/waterinantiquity.htm>
- Galeazzi, C., & Bixio, R. (2017). The rock-cut settlement of Karlık (Central Turkey): Speleological investigations. In *Proceedings of the International Congress of Speleology in Artificial Cavities (HYPOGEA 2017)* (pp. 282–289).
- Gallas, K. (1982). *Mittel- und spätbyzantinische sakralarchitektur der Insel Kreta*. Freien Universität.
- Grützmacher, G. (1896). *Pachomius und das älteste klosterleben: Ein beitrage zur mönchsgeschichte*. J.C. Mohr.
- Güneri, D. (2020). *Kapadokya bölgesi Zelve Vadisi ve çevresi (Paşabağ ve Aktepe köyü) Bizans dönemi kaya yerleşimi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneri, D. (2021a). Soğanlı Vadisi şarap ışıkları. *IJHE*, 15(7), 387–408.
- Güneri, D. (2021b). Zelve Açık hava Müzesi'nde bulunan 2b nolu yapı kompleksi. *Turkish Studies*, 16(2), 701–718.
- Güngör, S. (2017). Tarihi Yarımada'daki Roma ve Bizans dönemi sarnıçları. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 37–72.
- Harmless, W. (2004). *Desert Christians: An introduction to the literature of early monasticism*. Oxford University Press.
- Jolivet Lévy, C. (1991). *Les églises byzantines de Cappadoce: Le programme iconographique de l'abside et de ses abords*. CNRS.
- Jolivet Lévy, C. (2015). *La Cappadoce un siècle après Jerphanion* (Tome 1). Geuthner.
- Kalas, V. (2009). The Byzantine kitchen in the domestic complexes of Cappadocia. In T. Vorderstrasse & J. Roodenberg (Eds.), *Archaeology of the countryside in medieval Anatolia* (pp. 109–127). Netherlands Institute for the Near East.
- Karakaya, N. (2008). Erdemli'de ekmek ve şarap. In *Anadolu ve çevresinde Ortaçağ II* (pp. 33–52). AKVAD.

- Kostof, S. (1972). *Caves of God: The monastic environment of Byzantine Cappadocia*.
- Kostof, S. (1989). *Caves of God: Cappadocia and its churches*. Oxford University Press.
- Krautheimer, R. (1965). *Early Christian and Byzantine architecture*. Penguin Books.
- Mango, C. (2006). *Bizans mimarisi* (M. Kadiroğlu, Trans.).
- Meyendorff, J. (1989). *Bizans teolojisi: Tarihî eğilimler ve doktrinler* (R. Şeşen, Trans.). MEB Yayınları.
- Millingen, A. (1912). *Byzantine churches in Constantinople: Their history and architecture*. McMillan.
- Mitchell, S. (1993). *Anatolia: Land, men, and gods in Asia Minor* (Vol. 2: The rise of the church). Clarendon Press.
- Ousterhout, R. (2017). *Visualizing community: Art, material culture and settlement in Byzantine Cappadocia*. Harvard University Press.
- Ötüken, Y. (1984). Kappadokya bölgesindeki kapalı Yunan haçı kiliselerde resim programı. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, 3, 143–173.
- Pekak, S. (2008). Kappadokia'da Bizans dönemine ait haç planlı iki kilise. *Sanat Tarihi Dergisi*, 17(2), 85–113.
- Pekak, S. (2014). Ürgüp kiliseleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31(2), 174–204.
- Peker, N., & Uyar, T. (2012). Güzelöz, Başköy ve çevresi Bizans dönemi yerleşimleri 2011. In 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* (Vol. 2, pp. 147–156). Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Popovic, S. (1998). The trapeza in cenobitic monasteries: Architectural and spiritual contexts. *Dumbarton Oaks Papers*, 52, 281–303.
- Rodley, L. (1985). *Cave monasteries of Byzantine Cappadocia*. Cambridge University Press.
- Roilidis, J. (1997–1998). Eastern monasticism: From desert to the ultimate north. An architectural appraisal. *Acta Byzantina Fennica*, 9, 153–191.
- Rousseau, P. (1994). *Basil of Caesarea*. University of California Press.

- Rousseau, P. (1999). *Pachomius: The making of a community in fourth-century Egypt*. University of California Press.
- Schweinfurth, P. (1954). *Die byzantinische form: Ihr wesen und ihre wirkung*. Florian Kupferberg Verlag.
- Sozomen. (1995). *Historia ecclesiastica* (J. Bidiez, Ed.).
- Struck, A. (1909). Vier byzantinische Kirchen Argolis. *Athenische Mitteilungen*, 24, 189–235.
- Strzygowski, J. (1903). *Kleinasien, ein neuland der kunstgeschichte*. J.C. Heinrichsche Buchhandlung.
- Şahna, H. (2019). Kapadokya bölgesi, İhlara'daki Bizans dönemi kayaya oyma yapı toplulukları. *Arkeoloji ve Sanat*, 105–126.
- Talbot, A. M. (1999). Bizans manastır sistemine giriş. *Cogito*, 17, 161–176.
- Thierry, N. (1992). Le portrait funéraire byzantin: Nouvelles données. In *EYΦΠΟΣΥΝΟΝ: Αφιέρωμα στον Μανόλη Χατζηδάκη* (Vol. 2, pp. 582–592).
- Tiryaki, A. (2007). Erken Hıristiyanlık döneminde manastır sisteminin doğuşu. *Sanat Tarihi Dergisi*, 49–65.
- Tütüncü, F. (2008). *The land of beautiful horses: Stables in middle Byzantine settlements of Cappadocia* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Watterson, B. (1988). *Coptic Egypt*. Scottish Academic Press.
- Wulff, O. (1903). *Die Koimesis-kirche in Nicaea und ihre mosaiken*.